

TOP-CONFERENCES

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies is a double-blind peer-reviewed, open-access journal published to reach excellence on the scope. It considers scholarly, research-based articles on all aspects of economics, finance and accounting. As an international congress aimed at facilitating the global exchange of education theory, contributions from different educational systems and cultures are encouraged. It aims to provide a forum for all researchers, educators, educational policy-makers and planners to exchange invaluable ideas and resources.

Mamlakatimizda Tashqi Savdo Va Uning Iqtisodiyotdagi Ahamiyati

Karimova Dilnoza Karimovna

Jizzax politexnika instituti “Iqtisodiyot va menejment” kafedrasasi assistenti.

uzkarimova@gmail.com

Akramov Afzalbek

Jizzax politexnika instituti talabasi

ABSTRACT

Ushbu maqolada respublikamizda tashqi savdo va uning iqtisodiyotni rivojlantirishdagi ahamiyati, mamlakat iqtisodiyotida tovar va xizmatlar eksport va importining ijobiy va salbiy xususiyatlari, eksport va importni rivojlanishida olib borilayotgan iqtisodiy munosabatlar, eksport va import tarkibi kabi masalalari yoritib berilgan.

Keywords: Tashqi savdo, eksport, import, ijobiy va salbiy qoldiq, tashqi savdo aylanmasini, bojxona, eksport salohiyati, reeksport, reimport, induksiya va deduktsiya, xalqaro savdo.

Bugungi kunda O‘zbekiston jahon hamjamiyatida o‘zining mustaqil ovozigaga ega bo‘lgan davlat darajasiga ko‘tarildi va nufuzli xalqaro tashkilotlarga a‘zo bo‘ldi. Respublikada bu borada so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan eksportni rag‘batlantirish, importni optimallashtirish va umuman olganda tashqi savdo muvozanatini ta‘minlash maqsadida amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida, 2023-yilda dastlabki ma‘lumotlarga ko‘ra respublikaning tashqi savdo aylanmasi 62,6 mlrd. AQSH dollariga yetdi va 2022- yilning yanvar-dekabr oylariga nisbatan 12,1 mlrd. AQSH dollariga yoki 23,9 % ga yoki 2024- yil yanvar- noyabr oylarida respublikaning tashqi savdo aylanmasi 59,4 mlrd AQSH dollariga yetdi va 2023- yilning yanvar-noyabr oylariga nisbatan 2,1 mlrd AQSH dollariga yoki 3,6 % ga ko‘paydi.

Mamlakat tashqi iqtisodiy potensialini aniqlovchi eng muhim iqtisodiy ko‘rsatkichlar YaIM ishlab chiqarish hajmi (2023 yil -1066569,0 mlrd. so‘m), shu jumladan aholi jon boshiga (2023 yil -29291,4 ming so‘m), YaIMda tovar va xizmatlar eksportining ulushi hamda tovarlar umumiy eksporti hajmida sanoat tovarlari ulushi hisoblanadi.

Shuning uchun ham, mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlanishida nafaqat aholining oziq-ovqat va sanoat mahsulotlariga hamda turli xil xizmatlarga nisbatan o‘zib borayotgan ehtiyojlarini to‘liq qondirishda balki, respublikadagi barcha ishlab chiqarish sohalarining tayyor texnika va texnologiyaga bo‘lgan ehtiyojlarini ta‘minlashda tashqi savdo, ya‘ni, eksport va import muhim o‘rin egallab, bugungi iqtisodiyotni modernizatsiyalash va diversifikatsiyalash sharoitida uning

ahamiyati kattadir.

Tashqi savdo - bir mamlakatning boshqa mamlakat yoki mamlakatlar bilan olib boradigan o'zaro tovar almashish jarayonidir. Tashqi savdo mamlakatdan tovar va xizmatlar chiqishi (eksport) va kirib kelishi (import)dan tashkil topadi.

Eksport va import yig'indisi mamlakatning tashqi savdo aylanmasini tashkil etadi. Mamlakatlar o'rtasida savdo-sotiqning rivojlanishi ikki tomonlama foyda olish imkonini beradi.

Tashqi savdo mamlakatlararo iqtisodiy munosabatlarning eng oddiy va eng qadimiy shaklidir. Insoniyat tarixida birinchi marta Sharq va G'arb dunyosini bir-biri bilan bog'lagan Buyuk Ipak yo'li qit'alararo savdoni yo'lga qo'ydi. Bu yo'l qadimgi yerlarimiz hududida joylashgan shaharlarda savdo-sotiqning keng quloqch yoyishiga olib kelgan.

Eksport (ing. export, lot. exporto – olib chiqaman, chetga chiqaraman) – tovarlar, xizmatlar, investitsiya, qimmatli qog'ozlar, texnologiyalar va boshqalarni tashqi bozorga chiqarishdir.

Tovarlarning eksport tarkibi fan-texnika yutuqlari va xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashuvi ta'siri ostida o'zgarib boradi. Hozirgi davrda xalqaro savdoning eksport tarkibida qayta ishlovchi sanoat mahsulotlari yetakchi o'ringa ega bo'lib, uning hissasiga jahon tovar ayriboshlashining 3/4 qismi to'g'ri keladi. Oziq-ovqat, xom-ashyo va yoqilg'i ulushi faqat 1/4 qismini tashkil qiladi.

Xizmatlar eksporti tovarlar eksportidan farq qiladi. Chet ellik iste'molchilarga xizmat ko'rsatish, chet el valyutalarini olish bilan bog'liq bo'lib, u milliy chegarada amalga oshiriladi (masalan, chet el kompaniyasi vakillariga pochta, telegraf xizmati ko'rsatish, chet el fuqarolariga sayyohlik xizmati ko'rsatish va h.k.).

Kapital eksport qilish ham o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi. Kapital eksporti kredit berish yoki chet el korxonalarini aksiyalariga maqsadli qo'yilmalar kabi shakllarda amalga oshirilib, kapital chiqarilgan vaqtda eksport qiluvchi mamlakatdan mablag'lar oqimini taqozo qiladi va shu orqali tasarrufida bo'lgan resurslar hajmini qisqartiradi.

Import (ing. import – keltirish, olib kelish) – mamlakatning ichki bozorida sotish uchun, chet el tovarlari, xizmatlari, texnologiyalar va boshqalarni keltirishdir. Bunda mamlakat ichida ishlab chiqarish xarajatlari tashqaridan sotib olingan chog'dagi xarajatlaridan yuqori bo'lgan mahsulotlar import qilinadi.

Import bojxona bojlari, shuningdek, miqdoriy cheklashlar, litsenziyalash tizimi va boshqa notarif tarzidagi vositalar bilan tartibga solinadi.

Eksport salohiyati (eksport imkoniyatlari) – bu mazkur mamlakat tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotning o'z iqtisodiyoti manfaatlariga putur yetkazmagan holda jahon bozorida sotishi mumkin bo'lgan qismidir.

Qaysidir mamlakat ishlab chiqaruvchi mamlakatdan tovarni o'z iste'moli uchun emas, balki uchinchi mamlakatga qayta sotish uchun olgan taqdirda reeksport ro'y beradi, reimport esa iste'molchi mamlakatdan reeksport tovarni sotib olishni bildiradi.

Mamlakatlar o'rtasidagi xalqaro ayirboshlash va xalqaro savdoning rivojlanishida globallashtiruvning ahamiyati to'g'risida gapiradigan bo'lsak, mamlakatlar qadim zamonlardan buyon moddiy noz-ne'matlarni tayyor mahsulotlar va turli xil resurslar ko'rinishida o'zaro ayirboshlab kelishgan, ya'ni bir-birlari bilan xalqaro iqtisodiy munosabatlarga kirishishgan. O'z navbatida, ayirboshlashning hajmi ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanish darajasiga va tovar ishlab chiqarish hajmining oshishiga bog'liq bo'lgan. Chunki, ishlab chiqarish hajmining o'sishi, bir tomondan, mamlakatlar o'rtasida xo'jalik aloqalarining kengayishiga imkon yaratasa, ikkinchi tomondan, turli xil xomashyolar, materiallar va boshqa resurslarga bo'lgan talabning oshib borishi ayirboshlash zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Mamlakatimizda xalqaro savdo-iqtisodiy aloqalar o'rta asrlardan boshlangan va u bugungi integratsiyalashuv jarayonida ham o'z o'rniga ega bo'lib kelmoqda.

Ayniqsa, O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng xalqaro savdoni erkinlashtirishning asosiy omillaridan biri xalqaro iqtisodiy tashkilotlarga a'zo bo'lish va ana shu tashkilotlar doirasida faoliyat ko'rsatish jarayonlarini faollashtirishi zarur edi. O'zbekiston Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT), yevropa Xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti (YXHT), Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH), Shanxay Hamkorlik va xavfsizlik tashkiloti (ShHXT), Markaziy Osiyo Hamkorlik Tashkiloti (MOHT), Iqtisodiy Hamkorlik Tashkiloti (IHT), Jahon Savdo Tashkilotining kuzatuvchisi (JST), Jahon Banki (JB), Xalqaro Tiklanish va taraqqiyot banki (XTTB), Xalqaro rivojlanish uyushmasi, Xalqaro moliya korporatsiyasi (XMK), Osiyo taraqqiyot banki, Islom taraqqiyot banki, YuNeSKO va shu kabi o'nlab nufuzli xalqaro tashkilotlarning a'zosi bo'lishga erishdi.

O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvida Xalqaro valyuta fondi (XVF) bilan hamkorligi alohida o'rin tutadi. Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan tashqi siyosat har jihatdan dunyoda o'z mavqeiga ega va xalqaro iqtisodiy aloqalarni yo'lga qo'yishda ham o'rnatq bo'la oladi.

Bir so'z bilan aytganda mamlakat iqtisodiyoti uchun eksportning ahamiyati quyidagilarda ifodalanadi:

1. YalMning oshishiga yordamlashadi va korxonalar hamda tashkilotlarning yangi ish o'rinlarini yaratish imkoniyatini beradi. Eksport hajmi qancha katta bo'lsa, shuncha ko'p mablag' davlat byudjetiga tushadi. Boshqa tomondan, bu yanada ko'p mahsulot ishlab chiqarish zarurligini shakllantiradi, bu uchun esa yanada ko'proq ishchi-xodimlar yollanishini taqozo etadi. Demak, eksport nafaqat iqtisodiyotni yaxshilash usuli, balki ishsizlikning yuqori darajasiga kurashning eng muhim vositalaridan biri hamdir.
2. Mamlakatga chet el valyutasi oqimining oshishiga yordam beradi. Xorijga o'z tovarlarini sotib, O'zbekiston kompaniya va korxonalar AQSh dollari yoki yevroda foyda oladilar. Shu uchun eksport mamlakatga chet el valyutasini jalb etishning muhim manbai hisoblanadi. Eksportning o'sishi, milliy valyutani mustahkamlash imkonini beradi va davlatning muvozanatlashgan savdo balansini ushlab yordam beradi. Ammo, shuni ham aytish joizki, eksportning importdan keskin oshib ketishi savdo balansiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ham mumkin. Agar milliy valyuta kursi keskin ko'tarilib ketsa, bunday holda tovarlar va xizmatlar narxlarining qimmatlashuvi natijasida ularning xaridorgirligi, raqobatbardoshligi tashqi bozorda tushib ketadi va natijada eksportning kamayishiga olib keladi. Shu sababdan ham mamlakatlar eksport va importning balansini saqlashga harakat qiladilar.

2023 йил якуни бўйича Ўзбекистон Республикаси жаҳоннинг 164 дан ортиқ мамлакатлари билан савдо-сотик алоқаларини амалга ошириб келмоқда. Жумладан, Respublikada bu borada so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan eksportni rag'batlantirish, importni optimallashtirish va umuman olganda tashqi savdo muvozanatini ta'minlash maqsadida amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida, 2023- yilda respublikaning tashqi savdo aylanmasi (TSA) 62,6 mlrd. AQSH dollariga yetgan va 2022- yilning mos davriga nisbatan 12,1 mlrd. AQSH dollariga yoki 23,9 % ga ko'paygan.

TSAda eksport hajmi 24 426,2 mln. AQSH dollariga (2022- yilning yanvar-dekabr oylariga nisbatan 23,8 % ga ko'paydi) va import hajmi 38 141,2 mln. AQSH dollariga (24,0 % ga ko'paydi) yetdi. Hisobot davrida -13 715,0 mln. AQSH dollari qiymatida manfiy tashqi savdo balansi qayd etilgan.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi jahonning 198 mamlakati bilan savdo aloqalarini amalga oshirib kelmoqda. TSAning nisbatan salmoqli hissasi XXRda 13722,0 mln. AQSH dollari (21,9 %), Rossiyada 9883,8 mln. AQSH dollari (15,8 %), Qozog'istonda 4398,9 mln. AQSH dollari (7,0 %), Turkiyada 3099,7 mln. AQSH dollari (5,0 %) va Koreya Respublikasida 2343,2 mln. AQSH dollari (3,7 %) to'g'ri keladi.

O‘zbekistonning Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqiga a‘zo davlatlar bilan tashqi savdo aylanmasi 15 895,6 mln. AQSH dollarini tashkil etdi. Shundan eksport hajmi 5 460,7 mln. AQSH dollari, import hajmi esa 10 434,9 mln. AQSH dollariga yetdi.

Shuni takidlash lozimki, YEOIning a‘zo davlatlari (Rossiya 9 883,8 mln. AQSH dollarini, Qozog‘iston 4 398,9 mln. AQSH dollarini, Qirg‘iz Respublikasi 953,4 mln. AQSH dollarini, Belarus 620,1 mln. AQSH dollarini, Armaniston

39,4 mln. AQSH dollarini) o‘rtasida tovarlar va xizmatlar harakati, migrantlar harakatlanishi va kapital harakatining erkinligi ta‘minlangan bo‘lib, yagona bojxona tizimiga ega bo‘lgan umumiy iqtisodiy hudud shakllantirilgan.

Tahlil natijalari ko‘rsatib turibdiki mamlakatimiz ishlab chiqaruvchilari o‘rtasida eksportni yanada ko‘paytirishning istiqbolli imkoniyatlari mavjud. Ya‘ni:

- mamlakatdagi nafaqat siyosiy barqarorlik, balki o‘z navbatida iqtisodiy barqarorlikning ham ta‘minlanganligi;
- mamlakatimizda savdo-sotiqni rivojlantirishni har tomonlama qo‘llab-quvvatlaydigan infratuzilmaning mavjudligi;
- mamlakatning to‘g‘ridan-to‘g‘ri dengiz yo‘llari mavjud bo‘lmasada, qulay geografik joylashuvi, ya‘ni Sharq va G‘arb dunyosini bir-biri bilan bog‘laydigan Buyuk Ipak yo‘lida joylashganligi;
- qishloq xo‘jaligi va uni qayta ishlash sanoatini rivojlantirish imkoniyatlarining yuqoriligi hamda mamlakatning turli xil mineral-xomashyo resurslariga boyligi;
- eksportchi korxonalariga qo‘shimcha imtiyoz va preferensiyalarning ajratilayotganligi;
- an‘anaviy bozorlardan chetlashgan holda eksport geografiyasini diversifikatsiya qilish, sanoat korxonalari faoliyatini jadallashtirish, mahalliy brendlarni ilgari surish;
- tayyor mahsulotlar turlari, butlovchi buyumlar va materiallar ishlab chiqarishni mahalliy lashtirish va boshqalar.

Xulosa qilib aytganda, har bir mamlakat barqaror xalqaro iqtisodiy munosabatlarni ta‘minlashga intiladi. Chunki, xalqaro iqtisodiy munosabatlar, birinchidan, xalqaro darajada milliy mahsulot hajmi va ulardan olinadigan daromadning ko‘payishini, ikkinchidan, bozordagi talab va taklifdan kelib chiqqan holda mavjud resurslardan samarali foydalanishni, uchinchidan, xalqaro iqtisodiy munosabatlarda mahalliy ishlab chiqaruvchilar nufuzining oshishiga olib keladi va eng asosiysi aholining farovon yashashini ta‘minlaydi.

Umuman olganda, xalqaro iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi, mamlakat tashqi savdosida eksport va importning barqaror iqtisodiy o‘rinishni ta‘minlashga, pirovardida mamlakatimiz taraqqiyotini yuksaltirish, xalqimiz farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Tashqi savdo sohasida boshqaruv tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni PF-5012 13.04.17 y.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Tashqi savdo faoliyatini yanada erkinlashtirish va tadbirkorlik sub'ektlarini qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori FQ-3351 03.11.17 y.
3. Asqarov N.I. O‘zbekiston Respublikasida tashqi savdo va bojxona sohalarini uyg‘un boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish. Doktorlik dissertatsiyasi, 08.00.13 Menejment va marketing. 2016 y. TDIU kutubxonasi.
4. Adilova Z.Dj. Xalqaro bozorga eksport mahsulotlarini yo‘naltirishning marketing

strategiyasi. Doktorlik dissertatsiyasi. 08.00.13 Menejment va marketing. 2008 y.

5. Xo'jabekovich, X. O. K., & Samandar, N. (2024, November). Main Tasks of Corporate Management in Enterprises. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 11, pp. 4-6).
6. Xo'jabekovich, X. O. K., & Samandar, N. (2024, November). Respublikamizda Moliyaviy Tizimni Takomillashtirish. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 11, pp. 7-12).
7. Xo'jabekovich, X. O. K., & Samandar, N. (2024, November). Studying the Efficiency of Corporate Governance in Our Country. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 11, pp. 1-3).
8. Xo'jabekovich, X. O. K. (2024, December). Issues of Improving Employment in the Innovative Economy. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 12, pp. 53-56).